STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista ştiinţifica a Universtităţii de Stat din Moldova, 2023, nr. 4(174)

CZU: 39(478)″1950/1960″ **https://doi.org/10.59295/sum4(174)2023_08**

SEMNIFICAȚIA „DEZGHEȚULUI HRUȘCIOVIST” PENTRU ISTORIA ȘTIINȚEI ETNOLOGICE DIN RSSM*

Natalia MOROI

Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională

„Dezgheţul hruşciovist” în URSS include perioada de la mijlocul anilor 50 până la mijlocul anilor 60 ai secolului al XX-lea și s-a manifestat prin diminuarea dictaturii sovietice, inclusiv prin slăbirea cenzurii. Se părea că și în republicile unionale se crease premisele necesare pentru investigarea obiectivă a unor probleme de ordin istoric. Dar „dezgheţul” a fost destul de superficial. În RSSM au fost publicate operele scriitorilor din secolul al XIX-lea (G. Asachi, C. Stamati, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu, M. Eminescu etc.), dar cu precizarea că este vorba de scriitorii clasici moldoveni. Actualmente este acceptată ideea că în anii 50 moldoveni erau considerate acele persoane, care au fost născute în Moldova, până la Unirea din 1859, dar în 1960, în categoria acestora a fost inclus și G. Ibrăileanu, apreciat drept eminent critic literar moldovean, cu toate că acesta era născut la 23 mai 1871, în România. În anul 1958 a fost organizat Institutul de istorie, care avea în componența sa și sectorul de arheologie și etnografie. Problema etnogenezei „poporului moldovenesc” urma să fie studiată de către arheologi și etnografi, care, de asemenea, trebuiau să investigheze culturile slave timpurii și vechi rusești de pe teritoriul Moldovei. Termenul român, sintagma limba românească, erau evitate aproape totalmente. Într-un articol consacrat mitropolitului Varlaam se afirma că el a tipărit prima carte în „limba moldovenească”, cu toate că în originalul cărții tipărite este scris limba românească, titlul cărții este prezentat de autor drept Carte de învățătură, în pofida faptului că lucrarea se numește Carte românească de învățătură. Sugestiv este un articol consacrat înființării presei moldovenești prin fondarea de către Gh. Asachi în anul 1829 a Albinei românești. Autorul s-a oprit asupra termenului Albina, invocând o influență rusească, fiindcă și în Rusia au apărut periodice în care figura termenul Albina (пчела), dar termenul românească a rămas neexplicat. Această neglijare a atras atenția unor specialiști din Moscova, care acuzau autorii din RSSM că neglijau cuvântul român în studiile lor și chiar recurgeau la șiretlicul de a înlocui unele noțiuni cu altele, adică substituirea termenului român cu sintagma „popor moldovenesc”. Observațiile autorului sovietic erau absolut corecte, dar în RSSM, unde se lucra intens asupra „demonstrării” existenței „poporului moldovenesc”, deosebit de poporul român, ele nu aveau sorți de izbândă. În această problemă, „dezgheţul hruşciovist” era totalmente limitat – specialiștii din RSSM trebuiau să „demonstreze” cu orice preț existența „poporului moldovenesc” și a „limbii moldovenești”, deosebite de poporul român și limba română.

Cuvinte-cheie:

SIGNIFICANCE OF THE „KHRUSHCHEV THAW” FOR THE HISTORY OF ETHNOLOGICAL SCIENCE IN THE MSSR

„Khrushchev Thaw” in the USSR covers the period from the mid-1950s to the mid-1960s and was manifested through the diminishing of the Soviet dictatorship, including the weakening of censorship. It seemed that even in the union republics the necessary premises were created for the objective investigation of some historical issues. But the „thaw” was pretty shallow. In the MSSR, the works of writers from the 19th century (G.Asachi, C. Stamati, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu, M. Eminescu etc.) were published, specifying however that they were the classical writers from Molodova. Currently, the idea is accepted that in the 1950s Moldovans were considered those people who were born in Moldova, until the Union of 1859, but in 1960, G. Ibrăileanu was also included in this category, appreciated as an eminent Moldovan literary critic, although he was born in Romania on May 23, 1871. In 1958, the Institute of History was organized, which included the sector of archaeology and ethnography. The issue of ethnogenesis of the „Moldavian people” was to be studied by archaeologists and ethnographers, who also had to investigate the early Slavic and Old Russian cultures on the territory of Moldavia.

The notion Romanian, as well as the phrase Romanian language, were almost totally avoided. In the article devoted to Metropolitan Varlaam, it was stated that he printed the first book in Moldovan language, although it was

* Comunicare prezentată la Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românitate”, Ediția a 6-a, 3-5 noiembrie 2022.

originally written in Romanian, the author entitles the book as Teaching Book, despite the fact that this work is called Romanian Teaching Book. There is a remarkable article devoted to the establishment of Moldavian press through the founding by Gh. Asachi in 1829 of the Albina Românească (Romanian Bee) periodical. The author was focused on the term Albina (Bee), invoking the Russian influence, because in the periodicals appeared in Russia the term Albina (bee) was used, but the term Romanian remained unexplained. This neglection attracted the attention of some specialists from Moscow, who accused the authors from the MSSR of neglecting the word Romanian in their studies and even resorting to the trick of replacing some notions with others, i.e. replacing the term Romanian with the phrase „Moldovan people”. The Soviet author`s observations were absolutely correct, but in the MSSR, where the intense work was being done on „proving” the existence of the „Moldovan people”, different from the Romanian people, they had no chance of success. In this respect, the „Khrushchev Thaw” was totally limited - the MSSR specialists had to „prove” at any cost the existence of the „Moldovan people” and „Moldovan language”, distinct from the Romanian people and the Romanian language.

Keywords:

Termenul „dezgheț” este acceptat în literatura de specialitate ca denumire a procesului unei anumite democratizări a vieții sociale din URSS în rezultatul promovării politicii de destalinizare și „reîntoarcere la leninism” [1, p. 3-4]. Unii specialiști apreciază începutul „dezghețului” cu anul 1953, alții identifică dezghețul [2] cu mijlocul anilor 50 – mijlocul anilor 60 ai secolului al XX-lea [3], încheierea procesului fiind legat fie de înlăturarea lui Hrușciov de la putere (1964), fie de înăbușirea Primăverii de la Praga (1968) [4]. Perioada respectivă (1953-1964) a mai fost numită în literatura istorică și „marele deceniu” [5, p. 1].

Congresul al XX-lea al PCUS (februarie 1956) a fost un eveniment important pentru activitatea științifică a istoricilor. În aprecierea Olesei Nedelckaia, congresul a determinat direcția generală a activității istoricilor - depășirea dogmatismului lui Stalin și apelarea la moștenirea lui Lenin, dar nu a stabilit parametri rigizi pentru aceasta. Aparent, a fost creată independența științei istorice, această perioadă, care a inclus și slăbirea parțială a cenzurii de partid asupra culturii [6, p. 138] a fost extrem de scurtă [7, p. 64]. Abordând problemele științei istorice Anastas I. Mikoian (1895-1978), membrul Biroului politic al PCUS, a subliniat că știința istorică este parte componentă a propagandei ideologice [8, p. 325].

Cu toate că partidul chema la cercetarea obiectivă a istoriei, O. Nedelskaia subliniază că independența excesivă în căutarea unor noi abordări pentru studiul istoriei nu numai că nu a fost încurajată, ci și aspru pedepsită, atitudine provocată de teama conducerii de vârf a partidului de a pierde controlul ideologic. Prin urmare, orice încălcări asupra prerogativelor partidului în domeniul științei istorice au fost suprimate în cel mai strict mod. Toate schimbările trebuiau să se încadreze în anumite limite [9].

Apreciat din această perspectivă, așa numitul „dezgheț”, nu a avut nici o importanță pentru evoluția cercetărilor în domeniul etno-național din RSSM, fiindcă, opiniile lui Lenin pe problema Basarabiei, practic, nu se deosebeau de cele ale lui Stalin. Lenin și partidul comunist nu admiteau o altă alternativă pentru Basarabia, decât includerea ei în componența „primului stat socialist din lume”, adică a imperiului sovietic. De aceea încălcările hotarelor ideologice pe această problemă (recunoașterea că moldovenii sunt români, trecerea la grafia latină, „limba moldovenească” este limba română) nu au fost admise și, deci, nu au avut consecințe pentru știința care studia problema etno-națională în RSSM. Examinarea surselor istorice și istoriografice atestă că existau totuși savanți, care înțelegeau perfect de bine lucrurile și discuțiile din coridoare, uneori, atunci când climatul politic permitea, ei le expuneau și la diferite foruri oficiale. Conștientizarea unității identitare și lingvistice a moldovenilor-românilor din Basarabia cu românii din România, evident, nu a avut loc în legătură cu „dezghețul hrușciovist”, în acest timp această conștientizare, uneori a încercat să depășească hotarele discuțiilor particulare și să iasă la nivel oficial.

Victor A. Golikov (1914-1997), ajutorul lui L. I. Brejnev (1906-1982) pe parcursul a mai multor ani, mărturisește că după memoriile ministrului afacerilor interne Lavrentii P. Beria (1899-1953) către CC al PCUS din 1 și 2 aprilie 1953, situația din Moldova s-a schimbat brusc, aici ar fi „avut loc o puternică izbucnire a naționalismului”. Constantin U. Cernenko (1911-1985), care a lucrat din anul 1948 ca șef al Secției de propagandă și agitație al CC al PC din Moldova, după un timp îl implora pe V. Golikov să-l ajute să fie transferat undeva în Rusia, fiindcă „vin moldovenii și spun că stau de opt ani de zile și ocup locul”, considerând această atitudine a lor drept „obrăznicie” [10].

Unul dintre istoricii contemporni din Federația Rusă, Alexandru V. Pâjikov, menționează că perioada anilor 1953-1964 a fost în esență o etapă nouă, mult mai radicală, în dezvoltarea mișcărilor naționale din URSS. Caracterul obiectiv al cauzelor mișcărilor naționale din URSS a fost în mare măsură amplificat de factori subiectivi, care s-au datorat extremelor politicii naționale controversate: de la crearea statalității naționale până la deportările barbare și persecutarea unor popoare întregi și așa-numita „rusificare blândă", care a servit intereselor statului sovietic și nu etnosului rus [11].

Referindu-se la evenimentele din RSSM, A. Pâjikov menționează că în anul 1958 mai mulți komsomoliști și-au distrus legitimațiile și au depus cereri de admitere la seminarul teologic [12]. Autorul atenționează și la unele cazuri răzlețe de național-separatism descoperite de KGB dar, ține să sublinieze dânsul, spre deosebire de țările baltice și Ucraina, în RSSM aceste manifestări nu aveau un caracter de masă, stare de lucruri menționată și de Alexandru I. Vdovin [13], fiindcă baza socială a opoziției naționale era foarte îngustă, doar o mică parte a intelectualității și a tineretului studios alcătuiau opoziția care se pronunța pentru protecția și apărarea culturii și limbii naționale [14]. Este totuși de observat că în republicile unionale numărul persoanelor care considerau rusa limba maternă în anul 1959 era de la 10% - 15%, iar la popoarele baltice și la moldoveni nu a ajuns nici până la 5% [15].

Autorul mai subliniază că o trăsătură caracteristică pentru RSSM a fost apropierea etno-culturală a populației sale indigene de români. Discuțiile separatiste despre necesitatea reunirii cu România, scrie dânsul, nu erau neobișnuite în rândul locuitorilor din RSSM, mai ales în acea parte a acesteia, care s-a îndepărtat (*отошла* este termenul rusesc folosit de autor pentru a reda anexarea Basarabiei la 1940- N. M.) de România în anul 1940 [16].

Materialele depistate A. Pâjikov la Arhiva de Stat a Rusiei de Istorie Contemporană, i-au permis să afirme că în unele cercuri ale intelctualității creatoare din RSSM au existat sentimente național-separatiste și s-au făcut încercări de a crea organizații naționale ilegale. Una dintre ele, în care se afla și regizorul studioului „Moldova-Film" Ion Iacob Mija [17] a fost descoperită de KGB în anul 1964. Conform lui A. Pâjikov, sarcina principală a acestui grup a fost crearea unei organizații naționale ilegale numită *Asociația de luptă pentru ieșirea din componența URSS și formarea unui stat moldovenesc independent pe teritoriul fostei Basarabii*. Este de remarcat faptul că grupul a considerat ca primă condiție pentru obținerea independenței Republicii Moldova necesitatea reunirii cu România pentru a se separa apoi de aceasta și a forma un stat independent. Mijlocul pentru atingerea scopului era văzut în crearea detașamentelor de luptă și ridicarea unei răscoale armate. Autorul crede că intențiile serioase ale acestui grup au fost confirmate de încercările de a crea o tipografie ilegală pentru tipărirea și distribuirea de pliante și broșuri antisovietice [18].

* * *

În ultimul număr din anul 1957 revista *Nistru* publica un material cu titlul *Varlaam și prima tipăritură moldovenească*, dedicat mitropolitului Moldovei Varlaam (cca 1580/1585-1657), apreciat „călugărul luminător moldovan Varlaam" și precizarea că a fost „alcătuitorul primei lucrări tipărite în limba moldovenească", anume *Carte de învățătură*, tipărită în anul 1643 [19]. Așa dar, redacția revistei nu a riscat să ofere cititorului denumirea corectă a tipăriturii care era *Carte românească de învățătură ...* și nici denumirea corectă a limbii în care a fost tipărită cartea, limba română, semn clar că „dezghețul hrușciovist" în problemele etno-naționale nu era decât aparent.

Confuzia era și printre specialiștii care se ocupau de falsa problemă a etnogenezei „poporului moldovenesc". Este foarte curios faptul că Nicolai Mohov punea unul din articolele sale publicat în România [20, p.22] împreună cu P. Sovetov și I. Cotenco în *Lista publicațiilor* sale la rubrica publicații în „limba moldovenească" [21]. Este vorba de articolul *Tendința de creștere a populației din Moldova feudală* apărut la București în anul 1957 [22]. Dar, cu toate acestea, N. Mohov mai făcea precizarea că articolul este „traducere din rusă în română" [23]. Așa că N. Mohov așa și nu a putut face distincția reală dintre „limba moldovenească" și limba română, ideea existenței a două limbi diferite era doar în capul lui, era o distincție de ordin politic. Prin aceasta, dânsul, de fapt recunoștea că în realitate este vorba de o singură limbă.

Caracteristic pentru perioada „dezghețului" a fost că activitatea istoricilor din RSSM era atent urmărită de instituțiile academice centrale din URSS. În anul 1958 colaboratorul Institutului de istorie a URSS al AȘ a URSS Vladimir T. Ermakov reflecta activitatea istoricilor de la Filiala Moldovenească a AȘ a

URSS și printre principalele teme de cercetare ale acestora menționa Istoria Moldovei până la revoluția din octombrie, arheologia și etnografia Moldovei. Autorul amintea seminarul științific din august 1957 consacrat etnografiei și arheologiei slavo-ruso-moldovenești, care a avut loc la horodiștea de la Alcedar și la care au participat specialiști din Moscova, Odesa, Kiev, Lvov, Minsk, Chișihău, dar și din România. Savanții de la Chișinău întrețineau strânse legături cu Institutele de cercetare din Moscova și Kiev, cea ce, specifica autorul, a contribuit la ridicarea nivelului de cercetare științifică a istoricilor din Moldova. Autorul sublinia și intensificarea contactelor științifice dintre savanții din RSSM și România dar, considera dânsul, merita atenție rugămintea istoricilor moldoveni despre organizarea deplasărilor științifice mai frecvente pentru cercetare în arhivele și bibliotecile din România [24, p.195-196].

Dar toate acestea, nici pe departe nu însemnau careva cedări pe problema etno-națională din partea sovieticilor. În anul 1958 era publicat articolul lui Andrei V. Grecul consacrart formării și dezvoltării „națiunii socialiste moldovenești”. Conform lui A. Grecul, „poporul moldovenesc” s-a format în secolul al XIV-lea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a format „nația burgheză moldovenească”. Pentru a pune începutul formării „națiunii socialiste moldovenești”, A. Grecul scrie că la începutul lunii ianuarie 1918, „norodul moldovenesc a stabilit puterea sovietică în Moldova de pe malul stâng al Nistrului”, în timp ce „Moldova de pe malul drept a nimerit temporar sub jugul boierilor români” [25, p. 19]. Era o recunoaștere clară din partea lui A. Grecul că puterea sovietică în Basarabia nu a fost niciodată instaurată. Conform autorului, națiunea socialistă a apărut în partea unde a biruit puterea sovietică și a fost formată RASS Moldovenească [26, p. 21]. Mai jos însă autorul scrie despre „restabilirea puterii sovietice în Basarabia” pe 28 iunie 1940 [27, p. 24]. Evident, despre ce fel de restabilire putea fi vorba, dacă ea nu fusese niciodată stabilită? După război, fără se precizeze când, dar evident, până la momentul publicării articolului, „norodul moldovenesc ... a atins nivelul națiilor fruntașe ale Uniunii RSS” [28, p. 28]. Mai jos, din text reiese că acest lucru s-ar fi realizat până la congresul al XX-lea al PCUS (februarie 1956).

În perioada „dezghețului” cercetarea istorică a fost reorganizată și din punct de vedere institutional. Conform ordinului nr. 17-k pe Filiala moldovenească a AȘ din URSS din 5 martie 1958, emis în baza Hotărârii nr. 13 a Prezidiului AȘ din URSS din 13 ianuarie 1958 emisă în corespundere cu Hotărârea nr. 574 a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești din 30 decembrie 1957, se reorganiza Institutul de Istorie, Limbă și Literatură și, în baza Secțiilor istorice de la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, din data de 5 martie 1958 se forma Institutul de Istorie [29] cu cinci Secții, printre care Secțiile de arheologie și etnografie, Secția de istorie a Moldovei pentru perioada presovietică etc. [30, p. 213]. Se preconiza colaborarea mai strânsă a Secției de arheologie și etnografie cu arheologii din Moscova și Ucraina, care vor continua munca în vederea studierii istoriei antice a republicii, în special, problema apariției slavilor pe teritoriul Moldovei, se sublinia și extinderea semnificativă a legăturii institutului cu instituțiile științifice din România [31]. Totuși, împuternicirle acestuia erau desul de limitate: acțiunile sale urmau a fi coordonate cu AȘ a URSS. Spre exemplu, pe 9 septembrie 1958 Ia. S. Grosul îl informa pe D.T. Tcaci, secretar al CC al PC al Moldovei despre o preconizată conferință consacrată relațiilor moldo-ruso-ucrainene la care urmau să fie invitați și cinci istorici din România, problema organizării conferinței, menționa Ia. Grosul, a fost coordonată și cu AȘ din URSS [32].

Istoriografia sovietică moldovenească considera anul 1359 anul întemeierii statului medieval Țara Moldovei. Autoritățile unionale au decis și ele să contribuie la acest eveniment și în 1959 au fost publicat volumul lingvistului M.V. Serghievski cu titlul *Молдаво-славянские этюды*, volum care a inclus mai multe studii scrise și publicate de autor în perioada anilor 1936-1948 [33]. Era de așteptat că cu această ocazie mai mulți specialiști locali să se pronunțe pe problema „poporului moldovenesc” și a „limbii moldovenești” [34]. N. Mohov publica broșura unde trata problema formării poporului și a statului moldovenesc [35], dar și un material propagandistic în revista *Comunistul Moldovei* care, în opinia autorului, reflecta istoria strămbunilor „moldovenilor, valahilor, aromânilor” [36, p. 35]. Unele afirmații ale lui N. Mohov pot fi înscrise în rândul aberațiilor clasice: el scria că după dezbinarea Cnezatului Halician [37], „teritoriul de astăzi al Moldovei Sovietice a fost cotropit de feudalii ungari și câteva decenii condus de namestnicii craiului Ungariei” [38]. Aceste aberații atestă cunoașterea destul de modestă a istoriei de către acest specialist venit din Rusia.

Evident, nu putea fi trecută cu vederea nici problema statalității sovietice a „poporului molodvenesc”,

subiect abordat de S. Ia. Afteniuc [39] și a fost continuată ideea despre „reunirea poprului moldovenesc” în anul 1940 [40]. A. Lazarev căuta să convingă cititorul că în RSSM există un alt popor, „moldovenesc”, care colaborează cu poporul român din România [41].

Lingviștii locali continuă eforturile pentru a găsi bazele „limbii literare moldovenești”, dar ajungeau la concluzii, care depășeau indicațiile partidului comunist. În acest context foarte interesantă apare constatarea lui Rubin Ia. Udler (1925-2012) care, examinând graiurile din RSSM și a regiunilor limitrofe din RSS Ucraineană formula concluzia absolut corectă că acestea „formează un tot întreg cu dialectele comune de la vest de Prut, fiind, alături de alte graiuri ale limbii române, parte integrantă a masivului lingvistic daco-roman” [42, p. 185]. Da, autorul trebuia să plătească tribut vremii sale, folosește și sintagma „limba moldovenească”, dar concluzia respectivă atestă limpede că dânsul considera că este vorba de o singură limbă, limba română. Problemele așa-numitei „limbi literare moldovenești” au fost abordate și într-o culegere de studii publicată în anul 1958 [43].

Destul de semnificativ este și articolul lui Moisei I. Ianover consacrat începuturilor presei moldovenești prin ziarul *Albina românească*, care apare la Iași din anul 1829 sub îngrijirea lui Gheorghe Asachi. Evident, denumirea trebuia să-i pună în gardă pe cei de la conducerea republicii de aceea autorul s-a văzut nevoit să explice cititorului titlul gazetei și s-a oprit asupra termenului *Albina*, invocând o influență ... rusească (!), fiindcă, atenționa dânsul, și în Rusia au apărut periodice în care figura termenul *Albina* (пчела), dar termenul *românească* rămâne neexplicat de autorul articolului, el doar citează un vers în care alături de sintagma „Albina românească” apare și sintagma „câmpia românească” [44, p. 46-47]. Știrile, mai sublinia autorul, erau uneori publicate „în două limbi – în moldovenește și în franțuzește” [45] și gazeta „a jucat un anumit rol și în dezvoltarea limbii literare moldovenești” [46].

Tot în acest an s-a pus la modul cel mai serios problema editării moștenirii clasice a gânditorilor din secolele XVII-XVIII (Miron Costin și Dimitrie Cantemir), dar și a scriitorilor din secolul al XIX-lea (Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Constantin Negruți, Vasile Alecsandri și alții), dar se atenționa la necesitatea studierii acestei moșteniri prin prisma luptei de clasă [47, p. 62], reevaluarea moștenirii culturale a poporului moldovenesc de pe pozițiile marxism-leninismului [48]. Recomandarea savanților referitoare la reevaluarea și publicarea moștenirii clasice a „poporului moldovenesc”, începe treptat să fie tradusă în viață. Pe 12 noiembrie 1960 Iosif C. Varticean, directorul Institutuli de limbă și literatură a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, propunea lui C. F. Iliașenco, șeful secției știință, cultură și școli de pe lângă CC al PC al Moldovei ca în calendarul datelor jubiliare pentru anul 1961 să fie introdus Vasile Alecsandri – scriitor clasic moldovean, M. Kogălniceanu – eminent activist moldovean, istoric, scriitor, G. Tcacenco și G. Ibrăileanu – ultimul apreciat drept eminent critic literar moldovean, 90 de ani din ziua nașterii (23 mai 1871) [49]. Actualmente este acceptată ideea că în anii 50 la categoria „moldoveni” erau acceptate acele persoane, care s-au născut în Moldova, deci până la Unirea din 1859, aici îl avem pe G.Ibrăileanu, născut în 1871 la Târgu Frumos, care, evident, la acel moment era în statul România.

La sfârșitul anului 1960 autoritățile academice superioare din Moscova reorganizau instituțiile de cercetare din RSSM. Pe 23 decembrie 1960 era adoptată Hotărârea Prezidiumului AȘ a URSS referitoare la organizarea AȘ din RSSM și determinate direcțiile principale ale cercetărilor științifice pentru anii următori. Este interesant de observat că se atenționa asupra necesității studierii relațiilor de prietenie moldo-ruso-ucrainene, studii în domeniul arheologiei și etnografiei, studii privind dezvoltarea istorică a „limbii moldovenești”, moștenirea literară a „poporului moldovenesc” etc. [50], dar problema etnogenezei „poporului moldovenesc”, ca problemă aparte, nu era amintită.

Problema activității științifice a institutelor de istorie, limbă și literatură de pe lângă filiala Moldovenească a AȘ a URSS a fost abordată și de Iachim S. Grosul. El menționa că interpretarea corectă, marxistă, a problemei etnogenezei „poporului moldovenesc” este de o mare importanță științifică și politică, fiindcă naționaliștii burghezi au folosit și folosesc diverse teorii antiștiințifice pe această temă în propriile lor scopuri politice reacţionare. Astfel, teza despre originea „pur romană” a moldovenilor a fost invariabil invocată ca justificare „istorică” a orientării către Occidentul burghez. Dar trebuie să constatăm că istoriografia burgheză, amintită de Ia. Grosul nu s-a preocupat de problema „etnogenezei poporului moldovenesc”, ci de etnogeneza poporului român. Autorul asigura cititorul că în ultimul timp în RSSM, au fost „publicate

lucrări în care se dă o explicație științifică a istoriei formării poporului moldovenesc” [51, p. 35]. Dar, considera autorul, problema nu este rezolvată definitiv și necesită investigarea ei în continuare [52].

Și încă o informație interesantă oferea Iachim Grosul – în anul 1960 la Chișinău se preconiza desfășurarea lucrărilor a două conferințe științifice, dintre care una pe problema etnogenezei „poporului moldovenesc”, cu invitarea specialiștilor din România [53]. Desigur, însăși ideea de a convoca o asemenea conferință este foarte interesantă pentru timpul ei, dar nu sunt date că o asemenea conferință a mai avut loc. O informație succintă de pe la începutul anilor 1960 nu indica la careva succese în domeniul cercetărilor etno-naționale, doar se semnalează că problema etnogenezei „poporului moldovenesc” se studiază de către arheologi, care investighează culturile slave timpurii și vechi rusești de pe teritoriul Moldovei, iar lingviștii urmau să scrie o istorie a „limbii moldovenești” pentru perioada de până la revoluția din octombrie [54].

Evident că elementul „național moldovenesc” trebuia să fie găsit și în literatură. Criticul literar Simion Cibotaru (1929-1984) [55] recunoștea că în domeniul criticii și istoriei literaturii au fost admise erori serioase de ordin ideologic, care au fost dur criticate de către otganele de partid locale. Și mai era un „observtor”, care avea grijă ca în procesul de cercetare a problemelor științifice în domeniul literaturii în RSSM lucrurile să meargă bine și de care specialiștii locali țineau cont. Este vorba de „tovarășii de la Moscova”, care, sublinia S. Cibotaru, „au reacţionat extrem de atent la lucrările criticilor moldoveni şi le-au apreciat după merit” [56, p. 129-130]. Și specialiștii din RSSM aveau grijă ca cei din URSS că cunoască realizările celor din RSSM [57].

O nouă etapă în procesul de cercetare a problemelor etno-naționale din RSSM a început odată cu crearea în anul 1961 a Sectorului de etnografie și studiul artelor în componența Institutului de Istorie, ceea ce a permis, în opinia diriguitorilor de atunci, specializarea mai îngustă, aprofundarea și extinderea studiilor [58]. Temele pe care s-au axat investigațiile se refereau la formele culturii populare tradiționale – locuințe, îmbrăcăminte, inventar agricol, meșteșuguri, familie și modul de viață familial, tradiții și obiceiuri [59]. În opinia lui V.S. Zelenciuc, într-o serie de lucrări ale autorilor străini, cultura populară moldovenească nici nu era menționată drept cultură a unui popor aparte, ci drept o cultură locală românească. Drept urmare, etnografii moldoveni trebuiau să adune un nou material etnografic și să dea o apreciere de pe pozițiile științei etno-naționale sovietice a legităților de dezvoltare a culturii populației moldovenești în trecut, să descrie particularitățile ei la diferite etape istorice [60], atenționând la interferența intensivă cu cultura slavă încă din epoca feudală timpurie [61]. Ca rezultat al unei astfel de abordări, au apărut, în acea perioadă, informații etno-naționale despre moldoveni în lucrări precum: schița „Moldovenii” (1964), „Popoarele din partea europeană a URSS”, „Popoarele lumii” ș.a. [62].

Un mare rol în elucidarea problemelor etnogenezei „poporului moldovenesc” era rezervat arheologilor. O anumită atenție s-a acordat și problemei colonizării spațiului de la est de Carpați. Articolul lui Gheorghe D. Smirnov punea problema colonizării regiunii dintre Prut și Nistru de triburile romanizate prin prisma surselor arheologice și ajungea la concluzia că începutul colonizării regiunii de către volohi s-a produs nu mai târziu de prima jumătate a secolului al XIV-lea [63, p.309]. Totuși, Gh. Smirnov mai preciza că momentul apariției ceramicii volohe sau vechi moldovenești în interfluviul dintre Prut și Nistru nu a fost încă determinat cu precizie, dar la Orheiul Vechi ceramica volohă se întâlnește cu materiale din secolele XIII – prima jumătate a secolului al XIV-lea [64]. Așa dar, Gh. Smirnov, în mod absolut arbitrar îi asociază pe *volohi* cu *vechii moldoveni,* folosea și sintagmele „cultura voloho-moldovenească” și „volohii-moldoveni” [65]. Așezarea volohă pe teritoriul Orheiului Vechi a apărut nu mai târziu de anii 40 a secolului al XIV-lea, continua Gh. Smirnov, dar repede, slavii și volohii au căzut sub dominația tătarilor din Hoarda de Aur [66].

Articolul publicat de Ion Hâncu introducea unele nuanțe noi în problema dată. Referindu-se la ceramica de la Lucașeuca (sec. XII), autorul scrie că în seliștea respectivă apare o nouă formă de vas, care se deosebește de formele slave. Aceasta este forma romanică sau, ține să precizeze Ion Hâncu, veche românească, cum o numește arheologul român Maria Comșa, formă întâlnită și la Bucov (România) [67, p. 90-91]. Evident, în acel timp, nicidecum nu se putea afirma că în regiunea dintre Nistru-Prut ar fi putut exista o ceramică românească, ceramica de aici trebuia să fie numai moldovenească și slavă.

Eforturile arheologilor încep să fie apreciate de către savanții locali din RSSM. În anul 1962, secretarul științific al Institutului de istorie al AȘ al Moldovei S.E. Levit scria că cercetările arheologice treptat aruncă lumină asupra unor probleme atât de obscure ale istoriei vechi a Moldovei, inclusiv asupra problemei atât de complexe și discutabile precum etnogeneza „poporului moldovenesc" [68, p. 221]. De fapt ar trebui și aici de precizat – o problemă falsă nu poate fi elucidată.

În spațiul dintre Nistru și Prut trebuia de subliniat marele rol al slavilor și în studiul publicat în anul 1961 consacrat legăturilor moldo-ruso-ucrainene, N. Mohov se referea la rolul slavilor în procesul de formare a „poporului moldovenesc". Volohii, apreciați ca cei mai apropiați strămoși ai moldovenilor, valahilor, arumânilor și altor popoare romanice de răsărit, au devenit elementul predominant în stânga Dunării unde locuiau și slavi. Ultimii, pe parcursul secolelor s-au romanizat și s-au încadrat în popoarele valah și moldovenesc [69, p. 8]. „Limba moldovenească", mai considera Mohov, s-ar fi format în rezultatul încrucișării limbilor slavă și romanică, care s-a încheiat cu biruința structurii lingvistice romanice [70, p. 9]. Mohov își argumenta poziția și cu un citat dintr-un articol al lui Raimund G. Piotrovski (1922-2009) [71, p. 250-251] din anul 1951 în care se sublinia faptul că pătrunderea profundă a elementului slav în „limba moldovenească" atestă locuirea comună a slavilor și a strămoșilor moldovenilor în regiunile de la Dunăre [72, p. 80].

Dacă istoricul N. Mohov era înclinat să creadă celor afirmate de R. Piotrovski, lingviștii de la Chișinău aveau o cu totul altă opinie față de studiile specialistului din Leningrad, opinie exprimată de Iosif C. Varticean, directorul Institutului de limbă și literatură într-o scrisoare din mai 1960 adresată lui V.A. Avrorin, vicedirectorul Filialei Leningrad a Institutului de lngvistică a AȘ a URSS, CC al PCUS, CC al PC din Moldova și Institutului de Limbă al AȘ din URSS. R. Piotrovski era acuzat în cunoașterea proastă a „limbii moldovenești", în aceea că lucrările sale sunt slabe din punct de vedere științific și nu corespund realităților din RSSM, pe care el nu le cunoaște [73].

Publicul savant din URSS era permanent familiarizat cu procesul de formare a „națiunii socialiste moldovenești" [74] și uneori, prin recenziile publicate, se bucura de atenția unor specialiști din URSS. În recenzia la lucrarea privind formarea națiunilor socialiste din URSS [75] se specifica că unele națiuni socialiste (rusă, ucraineană, belarusă, georgiană, armeană) au apărut și s-au dezvoltat pe baza vechilor națiuni burgheze ca urmare a transformării lor radicale după 1917, altele însă (kazahă, tadjică, turkmenă etc.), până la biruința revoluției din octombrie, nu au reușit să se transforme în națiune, deoarece nu aveau condițiile și oportunitățile necesare pentru aceasta [76]. Așadar, recenzentul nu amintea „națiunea moldovenească", care s-ar fi format pe teritoriile locuite de moldoveni în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, deci nu se recunoștea formarea „națiunii burgheze moldovenești".

Un alt studiu publicat la Moscova în anul 1964 menționa rolul mare al națiunii socialiste ruse, apreciat drept factorul principal în procesul de formare a altor națiuni socialiste (ucraineni, bieloruși, tătari etc.), care se conturaseră mai demult ca națiuni, dar altele, cum ar fi moldovenii, carelii, udmurții, mari, ciuvașii, comi, bașkirii și alte multe popoare din Asia Mijlocie și Siberia, anterior mai înapoiați din punct de vedere economic și cultural, și care se aflau la diferite stadii de dezvoltare socială, de la sistemul tribal la feudalism, s-au format ca națiune numai în vremea sovietică [77, p. 54]. Evident, asocierea dezvoltării social-economice și culturale a molovenilor din cadrul Imperiului Rus cu situația popoarelor din Siberia și Asia Mijlocie, nicidecum nu putea fi pe placul autorităților din RSSM și istoricii de aici încep investigații „serioase" pentru a „demonstra" formarea „națiunii burgheze moldovenești".

Un moment important în viața științifică din RSSM a constituit publicarea în anul 1962 a studiului lui Iurie Kojevnikov (1922-1992) [78]. Autorul făcea o analiză a publicațiilor din RSSM pe problemele de literatură în temei a secolului al XIX-lea (articole semnate de H. Corbu, S. Cibotaru, A. Babii, P. Sovetov, D. Dragnev, V. Coroban) și atrăgea atenția la erorile comise, autorii locali (A. Babii, P. Sovetov, D. Dragnev) sunt învinuiți că nu înțeleg specificul literaturii și li se dau indicații, cum ar trebui intrepretate lucrurile [79]. Referindu-se la perioada de până la anul 1959, autorul sovietic menționa că multe probleme ale criticii literare moldovenești sunt puțin studiate, că unii autori au fost nesiguri în chestiuni de metodologie, iar într-o serie de studii ale lor s-au făcut simțite tendinţele locale, naţionaliste [80]. După Kojevnikov, autorii din RSSM au reieșit din percepția falsă a scriitorilor ca purtători de cuvânt direcți ai ideologiei acelor clase din care erau și ei de origine și sunt acuzați de „abordare antiistorică a problemei" [81]. Dar, entuziasmat

de critica autorilor locali din RSSM, Iu. Kojevnikov le arunca acestora un ferm colac de salvare, scriind în articolul său nu despre *burghezia moldovenească* și *burghezia valahă*, ci despre *burghezia românească* de la 1848, care era atât de slabă, încât nu a fost în stare să preia puterea în mâinile ei și abia mai târziu, cârdășia dintre această *burghezie românească* și moșieri, sub presiunea maselor populare, a dus la alegerea lui Alexandru Cuza în calitate de domn în ambele principate [82]. Autorul din Moscova făcea și unele observații destul de pertinente afirmând că istoricii moldoveni ai literaturii sunt prea „prudenți” atunci când vorbesc despre ideea unificării naționale, iar faptul incontestabil al interacțiunii și influenței reciproce dintre scriitorii principatelor dunărene, uniți în 1859 într-un singur stat – România, criticii literari din RSSM caută să-l evite prin toate mijloacele posibile [83]. Mai mult chiar, Iu. Kojevnukov îi acuza pe autorii din RSSM că neglijau cuvântul *român* în studiile lor, recurg „la șiretlicul de a înlocui unele noțiuni cu altele”, având în vedere substituirea sintagmei *Moldo-Valahia*, „*poporul țării noastre*”, *român*, așa cum este scris în opera lui C. Stamati, cu Moldova și cu sintagma „poporul moldovenesc” [84]. Observațiile autorului sovietic erau absolut corecte, dar în RSSM, unde se lucra intens asupra demonstrării existenței „poporului moldovenesc” deosebit de poporul român, ele nu aveau sorți de izbândă.

Articolul lui Iurie Kojevnikov a constituit obiect de discuție la ședința comună a biroului extins al Secției de științe sociale de la AȘ a RSSM și a conducerii Uniunii scriitorilor din RSSM din 29 decembrie 1962. Hotărârea adoptată sublinia necesitatea punerii moștenirii literare în serviciul construcției comunismului, principiile autorului articolului puse la baza periodizării istoriei literaturii moldovenești ar fi discutabile și se recomanda studierea profundă a literaturii clasice moldovenești, inclusiv publicarea operelor clasicilor literaturii moldovenești [85]. Despre discuția de la această ședință, la care au vorbit și istoricii N. Mohov, D. Dragnev și P. Sovetov, a fost informat și I.I. Bodiul [86], căruia i-a fost trimisă și hotărârea adoptată [87].

La sfârșitul anului 1962 activitatea institutelor de istorie și filologie a fost supusă unei critici destul de dure din partea „tovarășului” Volkov [88, p.199]. În scrisoarea sa din 1 decembrie 1962, întitulată *Despre organizarea și folosirea forțelor științifice în RSS Moldovenească,* se apreciază că existența separată a institutelor de istorie și filologie nu este îndreptățită. Autorul se întreba retoric: ce au dat cercetările în aceste domenii ale științei pe parcursul a 25 de ani. Și răspundea: 90 % au bătut apa în piuă. Autorul propunea concentrarea tuturor forțelor din domeniul romanisticii din URSS la Universitatea de Stat din Moldova. Unde să fie studiate problemele limbii și literaturii moldovenești. În privința Institutului de Istorie, lucrurile stau și mai prost, scria dânsul – nu înzadar colaboratorii acestui institut sunt numiți „trântori salarizați”. Fiecare al patrulea sau al cincilea om de aici este șef de secție sau ocupă un alt post bine plătit. Valoare, continua el, prezintă doar lucrările arheologice și istoriografice. Autorul scrisorii propunea ca toți istoricii să fie trecuți cu activitatea în arhive sau în calitate de cadre didactice unde se vor putea ocupa și de știință [89]. Pe 5 februarie 1963 urma un răspuns succint la scrisoarea lui Volkov. Explicația dată este destul de scurtă, scrisă cu mâna, semnătura indescifrabilă. Autorul informației date afirmă că tov. Volkov nu înțelege nici scopurile, nici obiectivele științelor umanitare, de aceea el este foarte subiectiv și incorect, și lui i s-a explicat acest lucru [90].

În aprilie 1963 a avut loc Conferința republicană a istoricilor din RSSM, consacrată totalurilor Conferinței unionale și obiectivelor științei istorice, pregătirii cadrelor științifice și pedagogice din Moldova. Printre Recomandările conferinței, care au fost trimise la CC al PC al Moldovei se prevedea stabilirea unor legături mai strânse cu România, Bulgaria și Polonia [91]. Totuși, specialiștii de la Institutul de istorie nu puteau merge peste hotare și să prezinte în mod independent un referat științific. Spre exemplu, pe 24 septembrie 1963 la Consiliul științific al Institutului de istorie al AȘ a RSSM s-a discutat referatul lui Ion Hâncu, *Slavii în interfluviul dintre Nistru și Prut,* care urma să fie prezentat la conferința istoricilor slaviști de la Budapesta. Referatul a fost recomandat, dar el urma să fie redactat și îmbunătățit. Pentru realizarea acestui deziderat au fost desemnați G. B. Fiodorov și G. D. Smirnov de la Moscova, iar de la Chișinău Valentin S. Zelenciuc [92]. Numirea ultimului trezește nedumeriri serioase. Da, el era șeful sectorului de etnografie, dar din cele 14 lucrări publicate de dânsul până în anul 1963 inclusiv, el nu avea nici una în problema examinată de Ion Hâncu în referatul amintit, în care dânsul urma să aducă careva „îmbunătățiri” [93]. Unicul său „merit” era că tatăl său a fost mare demnitar în organele puterii de stat din RASSM și RSSM și era născut în regiunea de pe malul stâng al Nistrului.

Pe 23 octombrie 1963 directorul Institutului de istorie al AȘ din RSSM, membru-corespondent Eugeniu E. Russev informa organele de partid ale republicii că în sectorul de arheologie activează 9 colaboratori, sectorul are o contribuție serioasă în elucidarea problemelor actuale ale istoriei Moldovei, cum ar fi istoria colonizării acestor regiuni de către slavi și istoria formării „poporului moldovenesc" [94]. Cel mai probabil aceasta însemna trecerea problematicii privind formarea poporului moldovenesc pe seama arheologilor.

În noiembrie același an 1963 președintele AȘ a RSSM Ia. Grosul informa CC al PC al Moldovei despre investigarea economiei republicii, a istoriei, limbii și literaturii „poporului moldovenesc" [95], informație repetată și pe 22 ianuarie 1964, în care se menționau măsurile privind realizarea Hotărârii nr. 436 CC al PCUS și Consiliului de miniștri al URSS din 11 aprilie 1963 *Despre măsurile privind intensificarea activității AȘ din URSS și a AȘ din republicile unionale*, printre alte direcții importante de cercetare la AȘ a RSSM era evidențiată și studierea economiei republicii, istoriei, limbii și literaturii „poporului moldovenesc" [96].

În această perioadă de timp se evidențiază problema volohilor. Printre noii cercetători ai acesteia se numără și Pavel P. Bărnea, care îi aprecia pe volohi drept strămoși ai popoarelor moldovenesc și român. În baza cartografierii localităților cu același nume din Transilvania și Moldova autorul întocmea o hartă la temelia căreia a fost pus conceptul că așezându-se pe locurile noi volohii au dat satelor lor numele așezărilor pe care le-au părăsit. Conform Hărții, populatia volohă care s-a stabilit pe teritoriul Moldovei de peste Prut provenea din patru regiuni ale Transilvaniei: Mures, Crisana, Cluj, dar mai ales din Maramures. Aceasta a fost prima etapă de colonizare, în urma căreia volohii s-au stabilit la poalele estice ale Carpaților, în regiunile Bacău, Roman și Neamț [97, p. 40]. De aici volohii s-au mișcat mai departe spre răsărit și au populat raioanele împădurite ale părții de nord a regiunii dintre Nistru și Prut. Autorul datează aceste monumente volohe cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea [98]. Ținând cont de faptul că volohii sunt considerați de către P. Bârnea „strămoși ai popoarelor moldovenesc și român" și permanent subliniază că la est de Carpați, inclusiv și la est de Prut s-au deplasat volohii, în conceptul autorului aceasta ar trebui să semnifice că în a doua jumătate a secolului al XIV-lea încă nu existau nici moldovenii, nici românii.

În procesul de studiere a etnogenezei „poporului moldovenesc" s-au inclus destul de activ etnografii. Cercetările lui Nicolai A. Demcenco erau consacrate uneltelor agricole folosite de moldoveni pe parcursul timpului și sunt apreciate de autor ca o sursă istorică importantă pentru cercetarea etnogenezei și a istoriei etnice. Tradițiile etnice, sublinia autorul, se manifestă atât în trăsăturile locale ale construcției anumitor părți ale uneltelor, cât și în terminologia lor [99, p. 93], concluzia autorului rezumându-se la aceea că uneltele moldovenilor examinate de dânsul sunt de origine slavă [100].

În studiul de sinteză *Moldova în epoca feudalismului,* publicat în anul 1964 de către N. Mohov este și compartimentul, *Etnogeneza poporului moldovenesc*. Dar și până la acest compartiment, el a expus mai multe opinii referitoare la situația etnică de la est de Carpați. Dintre concluziile principale ale autorului ar putea fi numite următoarele: cea mai mare parte a teritoriului viitoarei Moldove, inclusiv și teritoriul RSSM, nu a intrat în componența Imperiului Roman, dar influiența ultimului a fost și aici considerabilă, romanizarea a fost multilaterală și profundă, iar populația romanizată de atunci și până în zilele noastre locuiește în regiunile Dunărene [101, p. 67]; în rezultatul romanizării limba dacilor a fost eliminată de latina vulgară din care, peste secole, s-a format limba moldovenească [102]; în secolele VI-VII teritoriile viitoarelor state Valahia și Moldova au fost ocupate de triburile slave [103]; în regiunea dintre Nistru și Prut în secolele IX-XIII locuiau slavii și acest teritoriu, nu permanent, dar s-a aflat în componența cnezatului de Kiev, apoi a celui de Halici [104]; limba moldovenească s-a format în rezultatul încrucișării limbilor slavă și romanică, cu biruința structurii gramaticale romanice [105]; strămoșii moldovenilor și valahilor s-au format dintr-o serie de componente entice, în primul rând din geto-dacii romanizați și cetățenii Imperiului Roman, care la începutul erei noastre locuiau la nord și la sud de Dunăre, pe teritoriile Bulgariei și a României contemporane și care au dat poporului limba romanică. Anume aceștea sunt cei mai vechi urmași ai poporului moldovenesc, în componența căruia, ulterior, au intrat o anumită cantitate de elemente de la alte triburi, care au populat în diferite timpuri aceste regiuni; următoarea etapă a fost amestecul cu slavii, care a început în secolul al VI-lea și drept rezultat s-a format comunitatea volohilor, din care s-au evidențiat popoarele moldovean, valah, aromân etc.; în perioada de până și după formarea statului independent Moldova, poporul moldovenesc a mai contactat și cu alte popoare (peceneji, cumani, tătari, turci, unguri)

de la care a luat unele elemente lingvistice și de trai [106]. Volohii au apărut într-un număr mare pe teritoriul RSSM nu înainte de invazia tătaro-mongolă, până la 1240 aici locuia populația slavă. Într-un număr mic ei locuiau în Valahia și în Moldova de sud și în secolul al XII-lea și al XIII-lea, când, scrie Mohov sunt amintiți în actul papei de la Roma din 1234 cu termenul *volohi* [107]. Dar Mohov falsifică sursa istorică, în actul papal acești locuitori sunt amintiți cu termenul *walathi* [108]. Falsificarea era necesară, pentru că N. Mohov considera că volohii sunt moldoveni, iar valahii – români și, evident, el nu putea admite că în spațiul de la est de Carpați era o populație românească. Când tătaro-mongolii au fost alungați de aici, scrie N. Mohov, masa principală o alcătuiau moldovenii, probabil, parțial, urmașii populației precedente, dar în temei, volohi, care au trecut aici dinspre Carpați [109].

* * *

Dar treptat „dezghețul” se apropia de sfârșit. La începutul lunii octombrie 1964 N.Hrușciov mergea la odihnă la Pițunda (Abhazia). Câteva zile mai târziu, pe 12 octombrie la Kremlin avea loc ședința Prezidiului CC al PCUS, prezidată de Leonid Brejnev. A doua zi, pe 13 octombrie la Moscova s-a reîntors și N. Hrușciov, dar la ședința din această zi a Prezidiului CC la care au vorbit toți membrii și au solicitat înlăturarea lui Hrușciov, nu s-a scris un proces verbal. La ședința Plenarei CC al PCUS din 14 octombrie Hrușciov a fost demis [110, p. 324-326, 329].

Sfârșitul anului 1964 venea cu o puternică lovitură dată și învățăturii marxist-leniniste, așa cum era ea înțeleasă în URSS, prin publicarea faimoaselor manuscrise inedite ale lui Karl Marx, *Însemnări despre români*, care au primit *Bun de tipar* pe 24 octombrie 1964, cu un studiu introductiv de academicianul Andrei Oțetea (1894-1977) și profesorul Gheorghe Zane (1897-1978) [111, p. 116-118]. Marx a dat o apreciere foarte corectă tratatului ruso-otoman din 28 mai 1812 și anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus: „Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra ţărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru, când la Karlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valachia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulaţiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate.*” [112, p. 106, 167]. Marx a numit limba locuitorilor din Moldova și Țara Românească cu denumirea ei corectă, *limba română*, *limba românească* [113]. Locuitorii indigeni din Moldo-Vlahia „se numesc ei înșiși români”, iar vecinii lor îi numesc vlahi sau valahi [114]. Dar lovitura a fost minimalizată total: lucrarea lui Marx a fost sechestrată de autoritățile de partid și sovietice și ea nu a fost folosită de către cercetători în vederea investigării problemelor istorice, marxismul expus în aceste manuiscrise nu corespundea conceptului imperial sovietic [115, p. 564, 594].

* * *

În încheiere la cele de mai sus putem afirma cu certitudine că Congresul al XX-lea și Hotărârile ulterioare ale CC al PCUS au pus începutul unei noi etape în procesul de cercetare științifică în URSS. Totuși, trebuie subliniat că în această perioadă, numită convențional „dezghețul hrușciovist”, presiunea ideologică și politică asupra savanților din științele umanitare nu a fost abandonată, mai ales pe problemele etno-naționale. Monopolul la adevăr a continuat să rămână în sfera politicii și ideologiei. Mai mult chiar, în acest timp se consolidează procesul de investigare a problemei privind formarea „poporului moldovenesc”, a „națiunii burgheze moldovenești” și a „națiunii socialiste moldovenești”.

În perioada „dezghețului hrușciovist”, în ce privește problema identitară din RSSM ca problemă științifică, nu a avut loc schimbarea paradigmei științifice și respectiv, nu au urmat schimbăti calitative în cercetarea problemelor originii etnice a băștinașilor. Specialiștii au continuat investigațiile lor la indicația și sub controlul strict al partidului comunist și al instituțiilor academice centrale ale URSS, care stăteau la straja intereselor imperiale ale „primului stat socialist din lume”.

În această perioadă parțial a slăbit cenzura de partid asupra culturii, dar asupra problemelor de identitate etno-națională din RSSM cenzura nu putea slăbi sub nici un motiv. Cenzura de partid, care stătea la straja intereselor imperiale ale URSS, menținea monopolul asupra „adevărului” privind formarea „limbii moldovenești”, a „poporului moldovenesc”, a „națiunii burgheze moldovenești” și a „națiunii socialiste moldovenești”. Problema identitară era prioritară, fiindcă anume ea era arma de luptă politico-ideologică în mâna partidului comunist pentru menținerea regiunii dintre Nistru și Prut în cadrul URSS și evident, în atare situație, nu putea fi vorba de oarecare cedări, permanent s-a subliniat ideea existenței „poporului moldovenesc”.

Referințe:

1. СИДОРОВА, Л. А. *Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия.* Москва: Памятники истрической мысли, 1997, 288 с. ISBN 5-88451-050-0.
2. Ce a însemnat dezgheţul hruşciovist a se vedea şi АКСЮТИН, Ю. В. *Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.*, 2-е изд., испр. и доп. Москва: Российская политическая энциклопедия. Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, 622 с. ISBN 978-5-8243-1397-0.
3. СИДОРОВА, Л. А. Op. cit., p.3.
4. ЛУКОВЦЕВА, Т. Ф. *Оттепель.* В: *Большая российская энциклопедия*. Москва: Большая российская энциклопедия, 2014, т. 24, с.691.
5. ПЫЖИКОВ, А. В. *Хрущевская «Оттепель» 1953-1964 гг.* https://pseudology.org/History/Pyzhikov_Ottepel.pdf (просмотрено 11.5.2023).
6. ЧИКИШЕВА, О. В. *«Оттепель» как историко-культурный феномен и предмет современного научного осмысления: региональный аспект.* В: *Вестник Вятского гос. гуманитарного ин-та*. 2013, №1, с. 138-142.
7. НЕДЕЛЬСКАЯ, О. С. *Историческая наука в период хрущевской «оттепели».* В: *Альманах современной науки и образования,* 2009, № 12-2, с. 64-66.
8. *XX съезд Коммунистической Партии Советского Союза, 14-25 февраля 1956 года.* Стенографический отчет, т. 1. Москва: Госполитиздат, 1956, 640 с.
9. НЕДЕЛЬСКАЯ, О. С. Op. cit., p. 64.
10. ВДОВИН, А. И. *Политика по укреплению новой исторической общности в годы «оттепели».* В: *Слово: образовательный портал.* https://portal-slovo.ru/history/41256.php (просмотрено 10.5.2023).
11. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 138.
12. Ibidem, p. 227.
13. ВДОВИН, А. И. Op. cit.
14. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 140, 155.
15. *Национальная политика в эру Хрущева и Брежнева.* В: *Студопедия.* 24.06.2015. https://studopedia.ru/12_60496_I-natsionalnaya-politika-v-eru-hrushcheva-i-brezhneva.html (просмотрено 4.5.2023).
16. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 155; ВДОВИН, А. И. Op. cit.
17. Ion Iacob Mija a fost regizor, scenarist. S-a născut la 21 octombrie 1938 în orașul Balta (RASSM) A absolvit Facultatea de regie al Institutului de Cultură din Moscova (1960) și Cursurile superioare de regie pentru realizatori de filme documentare de la Moscova (1968). Din 1962 lucrează ca asistent regizor la studioul „Moldova-Film". În anii 1968-1980 a fost regizor al studioului „Telefilm-Chișinău", în anii 1981-1982 regizor al studioului de film „Volgograd-Telefilm", apoi regizor în orașul Kuibyshev. În perioada anilor 1983-1993 - regizor al studioului „Moldova-Film". În anul 1990 a fondat studioul independent „Ave-film" (pe probleme de mediu). Multe dintre lucrările sale sunt legate de natură și de protecția ei. Membru al Uniunii Cinematografiștilor din anul 1974. (Ион Мижа. В: *Кино-Театр.Ру,* 07.02.2023. https://www.kino-teatr.ru/kino/director/sov/88855/bio/; Мижа Ион. В: Moldovenii.md. Доступно: https://moldovenii.md/ru/people/472 (просмотрено 7.5.2023).
18. ПЫЖИКОВ, А. В. Op. cit., p. 156.
19. *Varlaam și prima tipăritură moldovenească*. În: *Nistru.* 1957, nr. 12, p. 148-149.
20. Relațiile instituțiilor de cercetare științifică din republicile unionale cu țările străine erau dirijate și controlate de președintele Comitetului de Stat al Consiliului de Miniștri al URSS pentru relațiile culturale cu țările străine se bucură de toate drepturile acordate prin Decretele Consiliului de Miniștri al URSS din 11 aprilie 1953 nr. 1002 și 4 mai 1955 Nr. 863. (URSU, Valentina, ed. Cultura Moldovei Sovietice în documente şi materiale, 1944-1991. Ed. a 2-a, rev. şi compl. Chişinău: Pontos, 2015, 272 p. ISBN 978-9975-51-680-8).
21. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F.1, inv.3, d.7085, f.84.
22. KOTENKO, I. A., MOHOV, N. A., SOVETOV, P. V. *Tendința de creştere a populației din Moldova în epoca feudală.* În: Probleme de istorie. București, 1957, nr. 3, p. 107-123.
23. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7080, f.84.
24. ЕРМАКОВ, В. Т. *Работа историков в филиалах Академии Наук СССР в 1957 г.* (О работе Молдавского филиала Академии Наук СССР). В: *Вопросы истории,* 1958, №5, с. 195-197.

25. GRECUL, A. V. *Despre formarea şi dezvoltarea naţiei socialiste moldoveneşti.* În: *Însemnări ştiinţifice ale Institutului pedagogic din Chişinău,* Chișinău, 1958, vol. 1, p. 17-31.
26. Ibidem, p. 21.
27. Ibidem, p. 24.
28. Ibidem, p. 28.
29. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7080, f.120.
30. МОХОВ, Н. А. *Организация Института истории Молдавской ССР.* В: *Вопросы истории,* 1958, № 8, с. 213-214.
31. Ibidem, p. 214.
32. AOSPRM, F.51, inv.18, d.242, f.11.
33. СЕРГИЕВСКИЙ, М. В. *Молдаво-славянские этюды.* Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1959, 212 с.
34. MOHOV, N. A. RUSSEV, E. M. *600 de ani ai Statului Moldovenesc*. În: *Femeia Moldovei,* 1959, nr. 9, p. 3-4; OGANEAN, L. *Sărbătoarea de 600 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc.* În: *Învăţătorul Sovietic.* 1959, nr. 10, p. 3-7; RUSSEV, E. *600 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc*. În: *Nistrul,* 1959, nr. 12, p. 108-114.
35. МОХОВ, Н. А. *Формирование молдавского народа и образование молдавского государства.* Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1959, 44 с.
36. MOHOV, N. *O dată remarcabilă* (Cu prilejul aniversării 600 de la înființarea Statului Mold.). În: *Comunistul Moldovei,* 1959, nr. 9, p. 33-39.
37. Odată cu moartea lui Vladimir (1199), dinastia Rostislavicilor a încetat să mai existe, iar ținuturile vestice ale Rusiei și-au pierdut în cele din urmă independența politică. Sub domnia lui Roman Mstislavich (cneaz de Halici la 1188 și primul cneaz al Cnezatului Halici-Volânian (1199-1205)), Haliciul a fost unit cu teritoriile Volâniei și Kievului.
38. MOHOV, N. *O dată remarcabilă*…, Op.cit., p. 36.
39. АФТЕНЮК, С. Я. *К вопросу о создании советской государственности молдавского народа.* В: *Известия Молд. филиала АН СССР*, 1959, №2, с. 55-66.
40. РОМАНОВА, З. Г. *Великая Октябрьская сщциалистическая революция и воссоединение молдавского народа в едином Советском социалистическом государстве.* В: *Уч. зап. Кишиневского ун-та.* 1959, т. 40, с. 3-16; AFTENIUC, S. Ia. *Reunirea poporului moldovenesc şi încheierea procesului de creare a organizării de stat sovietice naţionale.* În: *Din istoria mişcării revoluţionare şi a construcţiei socialiste în Moldova,* Chișinău: Știința, 1961, p. 7-30.
41. LAZAREV, A. *Colaborarea culturală dintre noroadele moldovenesc şi român în anii de după război*. În: *Comunistul Moldovei,* 1959, nr. 3, p. 27-31.
42. УДЛЕР, Р. Я. *К вопросу о роли диалектных данных в определении основы молдавского литературного языка.* В: *Вопросы молдавского литературного языка:* сб. ст. Отв. ред. А. Т. БОРЩ и др. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1958, с. 171-185.
43. *Вопросы молдавского литературного языка:* сб. ст. Отв. ред. А. Т. БОРЩ и др. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1958, 194 с. (Уч. зап. Ин-та истории, языка и литературы Молд. Филиала АН СССР; т. 7-8).
44. IANOVER, M. *Începuturile presei moldoveneşti* (Despre gazeta „Albina românească” fondată de G. Asachi în anul 1829). În: *Limba şi literatura moldovenească,* 1959, nr. 1, p. 45-52.
45. Ibidem, p. 49.
46. Ibidem, p. 51, 52.
47. БАБИЙ, А. ДРАГНЕВ, Д., СОВЕТОВ, П. *К вопросу о правильном освещении истории общественно-политической мысли в Молдавии.* В: *Коммунист Молдавии*, 1959, № 3, с. 62-75.
48. Ibidem, p. 69.
49. AOSPRM, F.51, inv.20, d.275, f.28; URSU, Valentina, ed. Cultura Moldovei… Op. cit., p. 146.
50. AOSPRM, F.51, inv.20, d.275, f.64
51. ГРОСУЛ, Я. *Высоко держать знамя партийности в науке.* В: *Коммунист Молдавии,* 1960, № 1, с. 33-40.
52. Ibidem, p.36.
53. Ibidem, p.39.

54. AOSPRM, F.51, inv.22, d.243, f.25-26
55. CORBU, Haralambie. *Anii de zbucium şi nopţile de nesomn ale lui Simion Cibotaru*. În: *Akademos*, 2009, nr. 4, p.128-129.
56. ЧИБОТАРУ, С. *Актуальные вопросы критики и литературоведения*. В: *Днестр*, 1960, № 10, с. 120-140.
57. РОМАНЕНКО, Н. Н. *Молдавский филологический журнал.* В: *Вопросы литературы,* 1962, №4, с. 197-204.
58. ACAȘM, F.24, inv.1, d.14, f.2.
59. Ibidem, f.2-3.
60. Ibidem, f.3.
61. Ibidem, f.4.
62. Ibidem.
63. СМИРНОВ, Г. Д. *Заселение романизированными племенами Пруто-Днестровского междуречья в свете археологических материалов.* В: *Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и Румынской Народной Республики. Кишинев: Картя Молдовеняскэ,* 1960, 353 с.
64. Ibidem, p. 311-312.
65. Ibidem, p. 314.
66. Ibidem.
67. ХЫНКУ, И. Г. Р*аскопки на селище XII-XV веков Лукашевка V.* В: *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Ин-та Археолгии АН СССР,* 1961, вып. 86, с. 86-91.
68. ЛЕВИТ, С. Э. *Широкий размах исторических исследований Молдавии*. В: *История СССР*, 1962, nr. 1, с. 219-223.
69. МОХОВ, Н. А. *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей:* (С древнейших времен до начала XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1961, 214 с.
70. Ibidem, p. 9.
71. În anii 1957-1959 (Пиотровский Р. Г., (https://www.koob.ru/piotrovskiy_r/) sau 1956-1958 R. Piotrovski a locuit în Moldova și a activat în cadrul Institutului de lingvistică din cadrul Filialei moldovenești a AȘ a URSS. Într-un studiu se afirmă că în anii 1956–1976 a fost angajat al Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe din Leningrad și al filialei acesteia din Chișinău (MAZURKIEWICZ, Roman. Rajmund Piotrowski (17 VIII 1922 – 4 VIII 2009). În: *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności,* rok 2014/2015, p. 250-253).
72. ПИОТРОВСКИЙ, Р. Г. *Молдавский язык и вопросы славяно-молдавских отношений в эпоху раннего средневековья.* В: *Октябрь*, 1951, № 6, с. 75-80.
73. AOSPRM, F.51, inv.20, d.276, f.31-34
74. ГРЕКУЛ, А. В. *Из истории молдавской социалистической нации.* В: *Формирование социалистических наций в СССР,* Москва: Госполитиздат, 1962, с. 412-450.
75. *Формирование социалистических наций в СССР*: сб. ст. Москва: Госполитиздат, 1962, 639 с.
76. Мансветов, Н. В. *Рецензия на книгу «Формирование социалистических наций в СССР»*, Москва: Госполитиздат, 1962. В: *Вопросы истории.* 1963, №11, с.113-116
77. *Народы Европейской части СССР,* т. 1. Под ред. В. А. АЛЕКСАНДРОВА и др. Москва: Наука, 1964, 984 с. (Народы мира. Этнографические очерки. Под общ. ред. С. П. ТОЛСТОВА).
78. Academician, culturolog, critic de artă, poet și excellent traducător din limba română. Și-a dedicat aproape toată viața traducerilor poetice din limba româna, pe care o cunoștea la perfecție. El a prezentat cititorului rus o serie de poeți și scriitori clasici români, Mihail Eminescu, Lucian Blaga, George Bacovia, Mihail Sadoveanu. La București au fost publicate editii separate cu texte paralele în limba română și rusă ale clasicilor literaturii române.
79. КОЖЕВНИКОВ, Юрий. *Бережно относиться к классическому наследию.* В: *Вопросы литературы.* 1962, № 4, с. 97-121.
80. Ibidem, p. 98.
81. Ibidem, p. 103.
82. Ibidem.
83. Ibidem, p. 113-114.
84. Ibidem, p. 114.
85. AOSPRM, F.51, inv.22, d.243, f.88-90.

86. AOSPRM, F.51, inv.22, d.244, f.3-4.
87. Ibidem, f.6-7.
88. Probabil este vorba de Vladimir Petrovici Volkov(1911-?), rus, născut în s. Belkovo, gub. Penza, Imperiul Rus. Absolvent al Școlii superioare de partid a CC al PC(b) al întregii Uniuni. Activist comsomolist (1932-1939). În 1944 a fost trimis la Chișinău de CC al PC(b) al întregii Uniuni. Șef al Secției propagandă (1944-1945) și secretar pentru propagandă (1945-1949) al Comitetului orășenesc de partid Chișinău. Secretar al CC al PC(b)M (1949-1952). Șef al Secției știință și învățământ superior a CC al PCM (1952). Șef al Secţiei ştiinţă a CC al PCM (1953) (TĂRÎȚĂ, Marius, coord. Instituțiile și nomenclatura sovietică de partid din RASSM și RSSM (1924-1956). Chişinău: Cartdidact*, 2017, p. 199). TĂRÎȚĂ, Marius, coord. Instituţiile şi nomenclatura sovietică de partid din RASSM şi RSSM (1924-1956),* Chişinău: Cartdidact, 2017. 400 p.
89. AOSPRM, F.51, inv.23, d.244, f.13-14.
90. Ibidem, f. 16.
91. Ibidem, f. 86-89.
92. Ibidem, f. 126.
93. ACAȘM, F.1, inv.3, d.8154 (Dosar personal V. S. Zelenciuc), f. 10.
94. AOSPRM, F.51, inv.24, d.191, f.163.
95. Ibidem, F.51, inv.23, d.205, f.48.
96. Ibidem, F.51, inv.24, d.190, f.8.
97. БЫРНЯ, П. П. *Северо-западный путь заселения территории Молдавии волохами.* В: *Тезисы докладов Первого симпозиума по археологии и этнографии Юго-Запада СССР,* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964, с. 40-41.
98. Ibidem, p. 41.
99. ДЕМЧЕНКО, Н. А. *Типы пахотных орудий молдаван* (в связи с изучением этногенеза и этнической истории). В: *Труды III конференции молодых ученых Молдавии,* Кишинев: Картя Молдавеняскэ, 1963, вып.3: Серия общественных наук, с. 93-94.
100. Ibidem, p. 94; Idem, *Земледельческие орудия как материал для изучения этногенеза и этнической истории молдавского народа.* В: *Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР*, Кишинев: Картя Молдовеняскэ 1964, с. 44.
101. МОХОВ, Н. А. *Молдавия эпохи феодализма:* (от древнейших времен до начала XIX века). Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964, 440 с.
102. Ibidem, p. 68.
103. Ibidem, p. 75.
104. Ibidem, p. 80-81.
105. Ibidem, p. 97.
106. Ibidem, p. 101-102.
107. Ibidem, p. 103.
108. DRH, D, I, p. 21.
109. МОХОВ, Н. А. *Молдавия эпохи…*, Op.cit., p. 104.
110. ШЕВЕЛЕВ, В. Н., *Н. С. Хрущев*. Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999, 349 с. (След в истории). ISBN 5-222-00701-4.
111. STOICA, Stan. *Cu Marx împotriva Moscovei. Culisele editării lucrării „Karl Marx, însemnări despre români”.* În: *Collegium Mediense,* 2015, vol. 5: Comunicări ştiinţifice XIV, p. 116-121.
112. MARX, Karl. *Însemnări despre români:* (Manuscrise inedite). Publ. de A. OȚETEA și S. SCHWANN. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, 186 p.
113. Ibidem, p. 115, 171.
114. Ibidem, p. 171.
115. Despre interpretarea autorităților de la Chișinău a manuscriselor lui Marx editate în 1964 aflăm dintr-o scrisoare a CC al PCM din 30 martie 1972, semnată de Ivan Bodiul adresată CC al PCUS: „După cum se știe, în 1964, la București, a fost editată cartea K. Marx, Însemnăpri despre români, în care sunt adunate extrase din lucrarea unui autor englez necunoscut – Rușii în Moldova și Valahia – și a istoricului francez burghez Regnault -

Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene – care reprezintă o revizuire a unor lucrări ale autorilor români N.Bălcescu, I. Ghica, E. Rădulescu, cunoscuți prin atitudinea lor antirusă. Publicarea citatelor respective nu este altceva decât o încercare de a folosi numele lui K.Marx pentru a justifica pretențiile teritoriale neîntemeiate ce devin tot mai intense în rândurile unei părți a intelectualității din domeniile științei și creației (NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe. *„Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965–1989), v*ol. 1 (1965-1975): st. şi doc. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 564). O apreciere în același sens a se vedea și în scrisoarea secretă a CC al PCM din 27 iunie 1975 semnată de I. Bodiul, adresată CC al PCUS. (NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe, Op. cit., p. 594) NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe. *„Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965–1989), v*ol. 1 (1965-1975): st. şi doc. Chișinău: CEP USM, 2012, 616 p. ISBN 978-9975-71-341-2.

Date despre autor:
***Natalia MOROI*,** specialist principal, Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională.
E-mail:
ORCID:

Prezentat la 03.03.2023